
ISTORIJA IR SOCIALINĖ METODOLOGIJA

J. KAROSAS

ISTORINĖ REALYBĖ SUPRATUMO SOCIOLOGIJOJE

Kalbėti apie supratumo sociologijos metodologiją šiandien aktualu dėl keleto priežasčių. Pirmą, dabartinėje nemarksistinėje visuomenės filosofijoje supratimo metodas užima vieną iš svarbiausių vietų. Supratimo sociologijos suformuluota istorinės tikrovės aiškinimo samprata šiandien vienaip ar kitaip vadovaujasi fenomenologine, hermeneutine ir galų gale egzistencialistine filosofija. Net ir pozityvizmo tradicija šiuolaikinėje filosofijoje pratešiantis vadinamasis kritinis racionalizmas (K. Poperis, H. Albertas, E. Topičas) negali visiškai ignoruoti supratimo sociologijos metodų ir bando juos implikuoti į visuomenės aiškinimą. Antra, supratimo sociologija, kaip humanistiškai orientuota visuomenės mokslų kryptis, kelia subjektyviosios, žmogiškosios pusės, žmogaus prigimties specifikos ir pažinimo ypatingumo problemą, kurios šiandien negali nutylėti nė viena kiek solidesnė visuomenės teorija, taigi ir marksizmas. Pagaliau supratimo sociologija — ne kažkoks autonomiškas reiškinys sociologijos istorijoje (tokių „savarankiškų reiškinų“ čia apskritai nėra), o organinė šios istorijos plėtotės dalis. Supratimo sociologijos metodologiniai principai buvo kuriami ir rutuliojami aktyviai ir kartais gana pamatuotai polemizuojant su kai kuriomis kitomis filosofijos teorijomis, pirmiausia su šiandien vis dar pakankamai gaju natūralizmu. Todėl šios sociologijos ypatumų aiškinimas yra svarbus perimant socialinės filosofijos metodologinius laimėjimus bei pralaimėjimus ir, vadinasi, ją toliau plėtojant.

Supratimo sociologija, kaip ir kiekviena teorija,— tam tikros epochos kūdikis, t. y. tam tikrų praktinių visuomenės poreikių suponuotas reiškinys. Ji atsirado ir brendo XIX a. antrojoje pusėje, kai visuomenės praktinės veiklos išjudinti susvyravo klasinės mokslo paradigmos pagrindai ir prasidėjo intensyvus persiorientavimas nuo gryno natūralizmo į kultūrologiją, arba humanizmą. Naujai subrendusių praktinių visuomenės poreikių atžvilgiu sterilus, žmogiškąją veiklą nepaženklintas žvilgsnis į visuomenės gyvenimą tampa nepakankamas. Pirmiausia todėl, kad jis ignoruoja žmogų, kaip savo gyvenimo kūrėją, kaip visos tikrovės

centrinį tašką. Tuo tarpu išaugusi visuomenės praktinė jėga gamtai byloja ką kita: žmogus — ne gamtos vergas, o vis galingesnis jos valdovas.

Tiesa, socialinės realybės problema „užkliuvo“ filosofams jau ir anksčiau (Dž. Vikas, F. Šlėjermacheris). Bet didesnio rezonanso ši problema filosofijoje iki XIX a. antrosios pusės nesukėlė. Kad socialinės realybės bei jos pažinimo problema virstų centre filosofijos problema, istorija turėjo šitam praktiškai „pasiruošti“. Joje turėjo pakankamai išryškėti kuriamosios žmogaus galios, ikūnytos pirmiausia technikoje, praktiniame santykiyje su gamta. Klasikine mokslo paradigma besivadovaujantis natūralizmas sociologijoje — praktiškai humanizuotos gamtos teorinis sublimatas bei teorinis žmogaus „sugamtinimas“. Čia tiesiog ignoruojamas žmogaus gyvenimo ir veiklos savitumas, tariant, jog tai, kas netelpa į gamtamokslinį požiūrį, yra netikra, nerealu. Trumpai sakant, natūralistiškai interpretuojamas visuomenės gyvenimas yra sukarikatūrinamas, ypač jeigu tokį aiškinimą vertinsime XIX a. visuomenės praktinės galios aspektu. Tačiau labai schematiškas socialinio gyvenimo aiškinimas natūralistinėje sociologijoje paruošia teorinę terpę jos priešybei — humanistinei, visuomenės gyvenimo subjektyviąją pusę į svarbiausią vietą iškeliantiems visuomenės mokslams. Ji visuomenės gyvenimą siekia aiškinti ne sugamtintai, o sužmogintai. Bet žmogaus jėgą gamtai išplėtojęs socialinis gyvenimas tuo metu reikėsi ypatingu — susvetimėjusiu būdu. Vadinasi, jis buvo nehumanizuotas praktiškai. Dėl to egzistavo reali galimybė bei reikmė jį sužmoginti teoriškai. Ši aplinkybė lėmė humanistiškai orientuotos sociologijos pasirodymą ir nubrėžė tą ribą, iki kurios galėjo eiti filosofija, neprarasdama savo, kaip teorijos, statuso.

Natūralistinė sociologija, sukirpdama visą tikrovę pagal gamtamokslinį mastelį, nutylėjo socialinio gyvenimo specifika, o neokantizmas į ją jau bando atsiremti. H. Rikertas ir V. Vindelbandas griežtai atiboja gamtamokslinius metodus nuo kultūros mokslų metodų. Pirmieji esą generalizuojantys, o antrieji — individualizuojantys. Dėl to kultūros mokslai nesą mokslai tikrąja, t. y. gamtamoksline, prasme. Jie galimi tik kaip vertybių teorija. Bet tai tolygu neigti socialinio mokslo galimybę. Tokiame neigime slepiasi gamtamokslinių metodų kultas — jeigu ko nors negalima paaiškinti grynų pavidalu, t. y. atpleštai nuo bet kokios praktinės kultūrinės įtakos, vadinasi, šitai apskritai nėra moksliskai paaiškinama. Žodžiu, neokantininkai, susidūrę su visuomenės specifika, tarytum išsigąsta ir prieš ją kapituliuoja, nematydami būdo, leidžiančio visuomenės gyvenimo savitumą „suvesti“ su moksliniu pažinimu.

Savaime suprantama, jog negatyvus nusistatymas socialinio pažinimo galimybių atžvilgiu negalėjo imponuoti visuomenėtyrininkams. Pirmiausia toks nusistatymas yra tapatus jų pačių profesinio užsiėmimo prasmės nuvertinimui. Iš antros pusės, negatyvus požiūris į socialinį mokslą buvo menkavertis praktiškai — savo gyvenimą, o kartu ir istoriją kuriantiems žmonėms tikrai yra aktualu įminti istorijos mįslę.

Supratumo sociologija — bene pirmas ryškus bandymas reabilituoti visuomenės mokslą nemarksistinėje filosofijoje. Ir reabilituoti jį tokiu

būdu, kad būtų išvengta tų keblumų, su kuriais susidūrė aiškindami visuomenę tiek I. Kantas ir G. V. F. Hėgelis, tiek pozityvistai, tiek ir neokantininkai. Supratumo sociologijos metodologinių pagrindų kūrimo pradininkas Vilhelmas Diltėjus ir kelia sau uždavinį sukurti tokią visuomenės aiškinimo teoriją, kuri: 1) būtų nepakanti nuo patyrimo atplėštomis, abstrakčioms konstrukcijoms, 2) neignoruoūtų individualybės bei subjektyvumo vaidmens istorijoje, 3) į socialinį gyvenimą žiūrėtų istoriniu žvilgsniu, 4) būtų kritiška „istorinio proto“ atžvilgiu. Visus šiuos dalykus sociologija gali realizuoti, kaip mano V. Diltėjus, visuomenę tyrinėdama ne stebėtojiškai, ne kaip šalia žmogaus egzistuojančią išorinę būtį, o kaip mūsų pačių būtį, t. y. matydama ją „iš vidaus“. Čia V. Diltėjus atvirai polemizuoja su naujųjų amžių materialistais, laikiusiais socialinę būtį, kaip ir visą tikrovę, šalia žmogaus esančia, jo siekimais bei interesais „nesutepta“. „Materialistinis supratimas,— nurodo V. Diltėjus,— neleidžia suvokti pasaulio vertybės ir tikslo aspektu. Čia vertybės ir tikslai pasirodo esą kilę iš nesąmoningai veikiančios gamtos“¹.

Taigi V. Diltėjus lyg ir tęsia I. Kanto pradėtą pažinimo kritiką, perkeldamas ją į socialinio pažinimo sritį. Bet jis, vystydamas „istorinio proto kritiką“ vienu požiūriu aiškiai nori atsiriboti nuo I. Kanto „grynojo proto kritikos“: V. Diltėjui nepriimtinas I. Kanto stebėtojiškas pažinimo subjekto traktavimas. „Loko, Hiūmo ir Kanto konstruojamo pažinimo subjekto gyslomis,— pabrėžia V. Diltėjus,— teka ne tikras kraujas, o atskiestas proto, kaip grynios mąstymo veiklos, fluidas“². Taigi „istorinio proto kritiką“, vadinasi, ir visuomenės teoriją būtina atremti į gyvą, nuolat ko nors siekiantį bei ką nors veikiantį žmogų. Socialinės teorijos išėities taškas turi būti ne grynios minties spekuliacija, o „gyvenimo filosofija“. Ne mažiau negu grynios minties spekuliacija istorijos mokslams trukdo ir gamtamoksliniai tyrinėjimo metodai, kuriuos sociologijoje propaguoja pozityvizmas. Ši sociologija, sako V. Diltėjus, vadovaujasi XVIII a. prancūzų šviečiamosios filosofijos nuostata, pagal kurią istorinė tikrovė irgi turi paklusti gamtos pasaulio tvarkai. Toks požiūris yra paremtas dviem priedais: 1) kad psichinės būklės yra vien fiziologiškai išreikštos ir 2) kad vidiniai (psichiniai) duomenys neturi jokio turinio, todėl neteikia mums jokių žinių. Bet abi šios prielaidos, V. Diltėjus nuomone, yra klaidingos pirmiausia todėl, kad visiškai ignoruoja socialinio gyvenimo subjektyvumą. Socialinis gyvenimas visuomet yra mūsų gyvenimas, todėl jis vidujinis, žmogiškas. „Gamta mums svetima, nes ji yra tik išoriškumas, o ne kažkas vidinio,— rašo V. Diltėjus.— Visuomenė yra mūsų pasaulis. Jos besikeičiančių priežasčių žaidimą mes kartu išgyvename visomis savo esybės galiomis, kadangi patys esame gyvastingame būklės ir jėgos nerime, iš kurio susidaro visuomeninės sistemos“³. Todėl pažinti gamtą ir pažinti visuomenę — du skirtingi dalykai.

¹ Дильтей В. Типы мировоззрения и обнаружение их в метафизических системах // Новые идеи в философии. Сборник № 1.— Спб., 1912.— С. 163.

² Dilthey W. Gesammelte Schriften.— Stuttgart, 1959.— Bd. 1.— S. XVIII.

³ Ten pat.— P. 36—37.

Pažindami mums svetimą pasaulį, mes „sugauname“ realybę „kaip nuo mūsų paslėptos tikrovės metamą šešėlį“, o pažindami mūsų pačių realybę, arba, V. Diltėjaus žodžiais, „realybę kokia ji yra“, mes ją ne „sugauname“ iš išorės, o randame „vidinio patyrimo suponuojamuose sąmonės faktuose“⁴. V. Diltėjus, skirdamas iš esmės dvi realybes — išorinę ir mūsų realybę, — kelia uždavinį sukurti žmogiškosios, mūsų realybės prigimtį atitinkančius jos pažinimo metodus ir tuo pačiu pagrįsti visuomenės mokslo galimybę.

Žmogaus, kaip psichika disponuojančio subjekto, savitumą, galimus jo veiksmus, „judėjimus“ numatyti ir aprašyti nepalyginti sunkiau, sako V. Diltėjus, negu, pavyzdžiui, planetų judėjimą, paklūstantį gravitacijos dėsniumi. „Sunkumai, pažįstant atskirus psichinius individus ypač padidėja dėl begalinės įvairovės ypatingų požymių, būdingų vienas kitą veikiantiems individams, taip pat dėl sudėtingų sąlygų, su kuriomis yra susijusi jų veikla visuomenėje... Nepaisant to, šiuos sunkumus daugiau negu atsveria tas faktas, kad aš pats, viduje save išgyvenantis ir pažįstantis, esu visuomeninio organizmo elementas ir kad kiti šio organizmo elementai yra tokie patys kaip ir aš. Dėl to aš galiu įsivaizduoti jų vidinį gyvenimą. Aš suprantu visuomenės gyvenimą“⁵. Žmogus, žmonių visuomenė egzistuoja tik kaip žmogiškoji duotybė, kaip vidinis kieno nors patyrimas, kaip psichinis fenomenas. Patirdami socialinius reiškinius, kitus žmones kaip asmenybes, o ne kaip biologines būtybes, mes juos tiesiog išgyvename. Tokiu būdu realūs socialiniai faktai yra sukuriami šiame išgyvenime bei pastarojo supratime. Vienintelė „objektyvi“ istorinė realybė — tai vidinis patyrimas. Išorinis pasaulis, sako V. Diltėjus, yra tik mūsų vidinio pasaulio projekcija⁶. Panašiai kaip saulės apakinta akis atkartoja jos vaizdą įvairiomis spalvomis bei įvairiuose erdvės taškuose, taip ir mūsų išgyvenimas bei jo supratimas projektuoja vidinio mūsų gyvenimo paveikslą įvairiuose pasaulio taškuose⁷. Taigi pabėgti nuo natūralistinio požiūrio sociologijoje V. Diltėjus gali tik suteikdamas žmogaus dvasingumui istorinę realybę konstituojančios galios prasmę. Tuo pačiu žmogaus dvasingumui suteikiamas labai savitas ontologinis statusas. Dvasiniai reiškiniai — ypatingos būties reiškiniai, neturintys jokių sąsajų su gamtos pasauliu. Šią nuomonę V. Diltėjus iliustruoja pavyzdžiu apie tai, kad J. V. Gėtės kūrybinės minties ir stiliaus negalime pažinti tirdami jo smegenų veiklą ar jo kūno sandaros fizines savybes. Tas faktas, jog dvasiškumo turinys nėra materialus, t. y., kad šis turinys idealus, suponuoja V. Diltėjaus išvadą, jog dvasiškumas iš viso negali būti materialumu aiškinamas. Dvasia yra gryna idealybė, įgijusi V. Diltėjaus filosofijoje vienintelės istorinės realybės statusą, ir todėl jai nelieka nieko kita, kaip „tik mėgautis savo būties gražia regimybe“⁸. Būtent

⁴ Ten pat. — P. XVIII.

⁵ Ten pat. — P. 37.

⁶ Ten pat. — P. 20.

⁷ Ten pat.

⁸ Ten pat. — P. 21.

grynai dvasiškas socialinės realybės pobūdis ir reikalauja specialaus istorijos, arba dvasios mokslų metodo. Toks metodas yra supratimas, psichologinė pagava. „<...> Mūsų santykiai su visuomene,— sako V. Diltėjus,— labai skiriasi nuo santykių su gamta. Visuomeniniai faktai mūsų suprantami vidujai (von innen). Mes galime juos savyje iki tam tikro laipsnio atkurti, suvokdami savo pačių būklę. Visuomeninio pasaulio supratimą mes stebėdamiesi palydime su meile ir neapykanta, su aistringų džiaugsmu, su mūsų afektų žaidimu“⁹. Jeigu dvasios reiškinių, arba istorinės realybės pažinimas yra vidinis, tai, savaime suprantama, pats tinkamiausias mokslas jiems aiškinti yra psichologija. Kadangi, nurodo V. Diltėjus, „kultūros, ūkio, teisės, religijos, meno ir mokslo sistemos, lygiai kaip ir išorinė visuomenės organizacija į šeimų sąjungas, bažnyčias, valstybes kilo iš žmogaus dvasios gyvastingų ryšių, jie tik iš jos gali būti suprasti. Psichiniai faktai sudaro vieną iš svarbiausių dvasios sudėtinųjų dalių. Vadinasi, jų neįmanoma pasiekti be psichinės analizės“¹⁰. Psichologijai V. Diltėjus teikia ir pažinimo teorijos, ir dvasios mokslų metodologijos prasmę. Tiesa, jis pabrėžia, kad ne bet kokia psichologija gali atlikti tokias funkcijas. Šiam reikalui netinka tradicinė aiškinamoji, arba konstruktyvinė psichologija, tyrinėjanti tuščias individualaus patyrimo formas, t. y. individo patyrimą be socialinio kultūrinio jo turinio. Kitas dalykas aprašomoji, arba analitinė psichologija, kurios objektas — individo dvasinis patyrimas, tyrinėjamas kultūrinės aplinkos kontekste. „Žmogus, kaip šalia istorijos ir visuomenės esantis faktas,— pabrėžia V. Diltėjus,— yra genetinio aiškinimo fikcija; tas žmogus, kuris yra sveiko analitinio mokslo objektas — tai individas kaip visuomenės sudėtinė dalis“¹¹. Taigi pagrindinis psichologijai išskylantis uždavinys — analitiškai ištirti žmogaus dvasios visuotines savybes. Kaip šis uždavinys sprendžiamas?

Pažįstantis individas visuomet išgyvena ir aprašo bei analizuoja savo vidinį patyrimą, kuris, kaip jau minėjome, yra analogiškas kitų individų patyrimui. Vidinį žvilgsnį į save, kartu ir į kitus V. Diltėjus vadina supratimu. Kitais žodžiais, supratimas — tai vidinė atskiro individo dvasioje įkūnyto „gyvenimo srauto“ įžvalga. Kiekvienas žmogus, kaip tam tikrame socialiniame kultūriniame fone veikiantis ir, vadinasi, tam tikru išgyvenimu (vidiniu patyrimu) disponuojantis, yra kartu ir socialinių reiškinių tyrėjas. „Viena vertus, individas yra besikeičiančių visuomeninių sąlygų elementas, tam tikras šių sąlygų komplekso susikirtimo taškas, reaguojantis į jas sąmoningu valios kryptingumu bei veikla, antra vertus, jis yra visa šita stebintis (anschauende) ir tyrinėjantis (erforschende) inteligentas“¹². Vadinasi, kultūros, arba dvasios reiškiniai pažįstami savistabos būdu. Istorija psichologizuojama.

⁹ Ten pat.— P. 36.

¹⁰ *Dilthey W. Gesammelte Schriften.*— Leipzig / Berlin, 1924.— Bd. 5.— S. 147.

¹¹ *Dilthey W. Gesammelte Schriften.*— Bd.— 1.— S. 31—32.

¹² Ten pat.— P. 37.

Bet savistabos paskelbimas esminiu dvasios reiškinų pažinimo elementu kartu yra ir mirties nuosprendis psichologizmui. Mat, kaip nuosekliai pabrėžia V. Diltėjus, visa tai, kas dvasiška (istoriška), arba psichologiška yra nepalaujamas „gyvenimo srautas“, niekada nesibaigiantis procesas. Tuo tarpu introspekcija „sugauna“ dvasios gyvenimą tik statiškai. „Esamo niekuomet nėra,— rašo V. Diltėjus.— Tai, ką mes išgyvename kaip esamą, visuomet jau slepia savyje prisiminimą apie tik ką buvusį esamą <...>. Todėl mes patys negalime sugauti gyvenimo esmės“¹³. Psichologizmas paneigia pats save ir todėl V. Diltėjus ieško kitų būdų istorinei tikrovei „sugauti“. Taip jo sociologijoje atsiranda supratimo metodologija.

Taigi V. Diltėjui paaiškėja, jog dvasios pažinimo apribojimas tik vidiniu individo pasauliu, tegul ir panašiu į kitų individų vidinį pasaulį, uždaro socialinį pažinimą subjektyvumo rate, kartu ir reliatyvizmo nelaisvėje. Norint iš jo ištrūkti, būtina surasti tokį dvasiškumą, kuris leistų žiūrėti į save santykyje su kitais. Tik šiuo atveju būtų pralaužtas solipsistinis savistabos ratas, anaipatol nepakankamas istorijai pažinti. Šį, šalia individų subjektyvumo esantį objektyvų duotumą V. Diltėjus suranda objektyviojoje dvasioje, arba esamoje visuomenės kultūros būklėje — įvairiose teisės, dorovės, religijos, kalbinio bendrumo formose. Žodžiu, žmogiškoji dvasia, panašiai kaip ir G. V. F. Hegeliui, yra objektyvizuota visuomenės kultūroje ir todėl ją galima suprasti. „Procesas,— sako V. Diltėjus,— kuriame mes pagal jautimiškai duotus išoriškus ženklus pažįstame vidinį pasaulį, vadinamas supratimu“¹⁴. Iškeliama nuomonė, jog tik savo santykyje su kitais supratimas leidžia suvokti tikrąją individualumo prasmę. Ši nuomonė diametraliai priešinga V. Diltėjaus psichologizmo koncepcijai. Adekvatus žmogiškosios realybės pažinimas, dabar teigia V. Diltėjus, galimas tik tuomet, kai nuo savižinos („aš“ vidinio patyrimo) pereinama prie „kito“ pažinimo, t. y. nuo introspekcijos pasukama prie supratimo. Kadangi, darydami išvadas apie kito individo vidinį pasaulį pagal analogiją su savu, mes dabar operuojame ne vien savo vidinio patyrimo duomenimis, bet ir kitų individų, visos visuomenės dvasingumu, išreikštu istorinėje kultūroje, tai, kaip mano V. Diltėjus, apsaugoma nuo reliatyvizmo „sugaunant“ socialinę realybę. Kartu tarsi surandamas kelias papėgti iš absurdiškojo solipsizmo nelaisvės.

Tikroji supratimo prasmė — tyrinėti kitų žmonių vidinį pasaulį, arba „sugauti“ visuomenės dvasios judėjimus, tam tikru būdu objektyvizuotus kultūroje. Dvasios mokslai turi siekti suprasti istoriškai išreikštą, objektyvuotą vidinį išgyvenimą. V. Diltėjus skiria tris „gyvenimo išraiškų“, arba dvasios objektyvizacijos atvejus. Pirmasis — tai loginė išraiška, nieko nėsakanti apie savo substratą — tą dvasinį gyvenimą, kurį ji objektyvizuoja. Šios rūšies išraiškų atžvilgiu galima operuoti tiesos—netiesos kriterijumi. Antrasis „gyvenimo pasireiškimo“, arba istorinės dvasios ob-

¹³ Dilthey W. Gesammelte Schriften.— Leipzig/Berlin, 1927.— Bd. 7.— S. 194—195.

¹⁴ Ten pat.— T. 5.— P. 318.

jektyvizacijos atvejis — veiksmai, apskritai neturintys informatyvumo ir operuojantys vien tikslingumo kriterijumi. Kaip pirmuoju atveju, taip ir čia yra objektyvizuojamas tik tam tikras dvasingumo reiškimosi aspektas. Tikroji, pilniausia dvasingumo, vadinasi, ir išgyvenimų išraiška yra tik trečiuoju atveju, kai objektyvizacijos sferon patenka kitų žmonių vidinis pasaulis arba žmogiškas dvasingumas. Čia — ir tikroji supratimo viešpatija. Joje vadovaujamasi patikimumo—nepatikimumo kriterijumi. Pirmuoju atveju adekvatumo tarp išraiškos ir ja išreiškiamo dvasingumo yra daugiau, antruoju — mažiau. V. Diltėjaus nuomone, visuminių „gyvenimo išraiškų“ patikimumo laipsniui tiesioginės įtakos turi kasdieniai žmonių interesai. Jie gali net gana ryškiai deformuoti „gyvenimo išraišką“. Taigi pats supratimo objektas — dvasios objektyvizacija yra problemiškas dalykas. V. Diltėjus mano, kad tik genialiuose meno kūrinuose dvasia yra patikimai objektyvizuota, t. y. „pabėgusi“ nuo žalojančios kasdienio intereso įtakos. Bet jeigu problemiškas dvasios objektyvizacijos patikimumas, tai negali nekelti tam tikrų problemų ir objektyvizuotos dvasios supratimas.

V. Diltėjus skiria dvi supratimo rūšis: elementarųjį (kasdienį) ir aukštesnįjį (istorinį). Pirmasis tiesiogiai suaugęs su praktinio gyvenimo poreikiais: žmonės, sprenddami kasdienes savo reikalus, turi vieni su kitais santykiuoti ir, vadinasi, suprasti vieni kitus. Taigi per elementarias supratimo formas žmonės „sugauna“ konkrečiai išreikštą bendrumą ir dėl to gali daugiaž sėkmingai bendrauti. Elementarusis supratimas, tai, sakytume, kasdienė sąmonė. Jis iš esmės nicks nepasako apie tikrąjį bet kokio „gyvenimo pasireiškimo“ substratą — dvasingumo visumą, objektyviąją dvasią, arba vidinio kitų žmonių gyvenimo visuotinumą. „Sugauti“ šituos reiškinius gali tik aukštesnysis, istorinis supratimas. „Tokiam supratime,— nurodo V. Diltėjus,— atsiveria individualumo karalystė, apimanti žmones ir jų kūrinius. Čia ir slypi didžiausia supratimo reikšmė dvasios mokslams. Objektyvi dvasia drauge su individo sugebėjimais apibrėžia dvasinį pasaulį. Jų abiejų supratimu ir remiasi istorija“¹⁵.

Elementariame supratime dar aiškūs racionalumo bruožai, o aukštesnysis, istorinis supratimas tokius bruožus praranda. „Sugaunant“ individo dvasinio gyvenimo monolitinę, bendražmogišką visumą, dalyvauja ne tik mąstymas, bet ir tokie sąmonės reiškiniai, kaip transpozicija, pernešanti savąjį Aš į įvairias istorines situacijas, „iš naujo pergyvenimas“ (Nacherleben) ir pan. „Todėl bet kuriame supratime,— pabrėžia pats V. Diltėjus,— esti iracionalumo, juo labiau kad ir pats gyvenimas toksai. Supratimas negali būti išreikštas jokia logine formule“¹⁶. Supratimo iracionalumą didina dar ir tai, kad jis visuomet nelaisvas nuo interesų, t. y. vertybinės įtakos. „Nėra jokio supratimo be vertinamojo pojūčio,— sako V. Diltėjus,— ir tik vertinimas sugretinimo būdu tampa objektyvus ir bendrareikšmis“¹⁷. Gretinama, savaime suprantama, vienos vertybės su

¹⁵ Ten pat.— T. 7.— P. 212.

¹⁶ Ten pat.— T. 7.— P. 218.

¹⁷ Ten pat.— T. 5.— P. 336.

kitomis, t. y. jų objektyvumo ieškoma teorijos sferoje. Taigi V. Diltėjus galų gale grįžta prie to paties, nuo ko bėgo, atsisakydamas psichologinio dvasios mokslų pagrindimo ir pasukdamas prie objektyvizuotų dvasinio pasaulio išraiškų. Atsiremdamas į jas, kaip matėme, V. Diltėjus sukūrė racionalistinę supratimo koncepciją. Bet, laviruodamas vien ant „dvasingumo lyno“ ir nesurasdamas istorijoje kitų kiek tvirtesnių atsparos taškų, jis racionalistinę supratimą paverčia instrumentu, pernešančiu savo išgyvenimą, savąjį AŠ į kitų dvasinį išgyvenimą. Kaip psichologizme, taip ir šiuo atveju viskas galų gale atsiremia į savų ir svetimų vidinių būsenų absorbuojamumą. Pasąmoniniai, iracionalūs „gyvenimo srautai“, kaip vieninteliai dvasingumo substratai, pasirodė esą pakankami tik socialinio pažinimo problemai iškelti, bet ne pozityviai išspręsti. Todėl V. Diltėjaus supratimo sociologija ir blaškosi tarp noro reabilituoti visuomenės mokslą ir labai ribotų galimybių realizuoti jį, vadovaujantis iš esmės dvasine socialinės realybės samprata.

V. Diltėjaus supratimo sociologija tam tikra prasme prieštaringa: intencijos ir realūs jų realizavimo rezultatai aiškiai skiriasi. Giluminiai istorijos klodai neprieinami net ir „supratimo pažinimui“. Bėgantis išoriniais, viduje „sugaunamais“ jos atšvaitais. „Supratimas nusitęsia—sako V. Diltėjus,—nuo vaiko čiaušėjimo iki Hamleto supratimo ar proto kritikos. Akmenyje, marmure, muzikos garsuose, gestuose, meno kūrinuose, elgesyje, ūkinėje tvarkoje ir juridiniuose potvarkiuose išreikšta ta pati žmogiškoji dvasia, reikalaujanti savo išaiškinimo“¹⁸. V. Diltėjus visų ilgalaikių gyvenimo išraiškų supratimą vadina interpretacija. O interpretacijos meno teorija yra hermeneutika. Hermeneutika — tai išoriškai (pavyzdžiui, raštiškai) fiksuotų „gyvenimo išraiškų supratimo menas“¹⁹. Visas grandiozinės V. Diltėjaus programos, kurią jis kėlė sociologijai, realizavimas baigiasi aiškiai nedideliu rezultatu — visuomenotyra turi aiškinti socialinių reiškinių prasmes, t. y. išsifruoti „kultūros kalbą“ grynai fenomenologiškai. Paskelbdamas dvasios mokslų vedliu hermeneutiką, V. Diltėjus kartu tampa XX a. nemarksistinės filosofijos tradicijos pradininku bei pagrindėju, vadinasi, ir tolesnių ieškojimų socialinėje filosofijoje skatintoju.

Kurdamas supratimo sociologijos pradmenis, V. Diltėjus vadovavosi įsitikinimu, jog būtent teorija, kaip tam tikra proto veikla, gali atskleisti socialinio gyvenimo paslaptį. „Intelektualinio vystymosi istorija,—pabrėžia jis,—rodo augant ryškioje saulės šviesoje tokį medį, kurio po žeme esančias šaknis turi surasti pažintinis teorinis pagrindimas“²⁰. Tačiau šiuo atveju teorija laikoma socialinę realybę konstituojančia jėga. Būdamas šitokia jėga, ji, kaip matome ir iš V. Diltėjaus filosofijos, negali paaiškinti istorinės realybės, o drauge ir pati savęs.

Nesuklysime sakydami, jog V. Diltėjaus supratimo sociologija aki-vaizdžiai parodo, jog pažinimas negali surasti kelių į žmonių visuomenę,

¹⁸ Ten pat.—P. 318.

¹⁹ Ten pat.—P. 333.

²⁰ Ten pat.—T. I.—P. XX.

operuodamas atskiru žmogumi bei jo dvasingumu ir veikla, panašiai kaip ir remdamasis įgimtomis, biologinėmis žmogaus savybėmis. Jis taip pat nepajėgus atskleisti istorijos paslapties, priskirdamas atskiro žmogaus galią visuomenei bei sutapatindamas individo ir visuomenės istoriją.

V. Diltėjus, kaip tipiškas susvetimėjusios, praktiškai nesužmogintos visuomenės teoretikas, savo sociologijoje nėjo toliau žmogaus idealiųjų veiksnių idealiųjų priežasčių. Todėl jo supratumo sociologija, kurią vėliau tiesiogiai plėtojo ypač M. Vėberis ir A. Šiucas, yra teorinė konstrukcija, nepaliečianti praktinių daiktinių visuomenės gyvenimo pagrindų. Savo socialiniu turiniu V. Diltėjaus visuomenės filosofija, matyt, yra humanistiškai nusiteikuso buržuazinio inteligento žvilgsnis į anaiptol nehumanišką visuomenę.